

УДК: 338.439.5.637.5

ШУСТ О.А., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ М'ЯСА ТА М'ЯСОПРОДУКЦІЇ

Досліджені тенденції розвитку ринку м'яса та м'ясопродукції, встановлені причини нинішньої ситуації на ринку, зокрема, низька рентабельність виробництва м'яса, що зумовлено низькими закупівельними цінами з боку переробників і високою собівартістю виробництва.

Ключові слова: структура виробництва, соціальна інфраструктура, рентабельність виробництва, закупівельні ціни.

Постановка проблеми. Питання забезпечення росту обсягів виробництва м'яса і м'ясопродукції є одними із пріоритетних завдань агропромислового комплексу. При цьому зміни у виробництві і переробці м'яса і м'ясних продуктів слід спрямувати на вирішення основних задач – забезпечення стійкого розвитку галузі та підвищення ефективності виробництва з метою досягнення більш повного задоволення потреб населення регіону у м'ясопродукції.

Метою дослідження є встановлення тенденцій розвитку ринку м'яса та м'ясопродукції та виокремлення тих, які в найближчій перспективі можуть стати визначальними для галузі.

Результати дослідження та їх обговорення. Розвиток м'ясопереробної промисловості необхідно розглядати як інтегровану динамічну систему, що включає галузі м'ясного тваринництва і птахівництва, комбікормову і м'ясопереробну промисловість, їх виробничу та соціальну інфраструктури, які пов'язані між собою системою специфічних економічних відносин і перебувають у певній технологічній єдності.

М'ясне скотарство вже багато років знаходиться у кризовому стані. Так, поголів'я ВРХ у сільськогосподарських підприємствах у 2009 р. скоротилося на 5,4%, до 1,63 млн голів. Обсяги вирощування ВРХ зменшилися на 4,1% до 191,1 тис. тонн, при цьому обсяги реалізації на забій знизилися на 13,3 %, до 192,2 тис. тонн. Зазначимо, що лише за підсумками 2009 р. майже 7 % господарств, що до цього займалися скотарством, вирізали повністю власне поголів'я ВРХ. Середній розмір вирізаного стада становив 133 голів. У цілому, в останні роки активніше за все зменшення поголів'я відбувалося у дрібних і середніх підприємствах із чисельністю поголів'я ВРХ до 500 голів.

Водночас, у 2009 р. спостерігається збільшення поголів'я ВРХ у великих підприємствах із поголів'ям більше 5000 голів – від 34,4 до 49,6 тис. гол. Однак, такий приріст було отримано в основному через збільшення поголів'я корів у спеціалізованих підприємствах. Після масового скорочення виробничих показників (вирощування й реалізації на забій) у середині першого десятиліття ХХ століття, в останні два роки в сільськогосподарських підприємствах спостерігаються позитивні процеси нарощування виробництва. При цьому необхідно зазначити той факт, що забезпечили таке зростання нові або модернізовані великі спеціалізовані свиноферми із середнім поголів'ям свиней понад 20 тис. голів. Таких підприємств в Україні на початок року налічувалося 15 одиниць. У цілому, частка великих і середніх сільськогосподарських підприємств із поголів'ям свиней більше 6 тис. голів у загальному поголів'ї протягом 2007-2009 рр. стабільно зростала: від 23,7 % на початок 2007 р. до 34,3 % на початок 2010 р. Водночас із цим, поступово знижується частка дрібних підприємств. За підсумками 2009 р. 560 підприємств повністю відмовились від свинарства. Середній розмір поголів'я свиней у таких підприємствах склав 148 голів.

У галузі птахівництва у 2009 р. збереглася тенденція зменшення кількості підприємств, які займаються вирощуванням птиці. Необхідно зазначити, що, незважаючи на велику поточну виробничу концентрацію, у десяти найбільших підприємствах перебуває майже 45% усього поголів'я птиці, продовжують з'являтися нові великі підприємства.

Аналізуючи чисельність поголів'я худоби у Київській області за 2004-2009 рр. (табл.1), необхідно зазначити, що поголів'я великої рогатої худоби (ВРХ) скоротилося на 45,6%, а корів –

47,1%. Водночас, спостерігається збільшення поголів'я свиней і птиці за період аналізу відповідно на 11,3 і 61,4%. Зазначимо, що основна частка скорочення поголів'я ВРХ відмічається у сільськогосподарських підприємствах і господарствах населення, за одночасного зростання їх чисельності у фермерських господарствах.

Отже, у 2009 р. не вдалося переламати несприятливу тенденцію щорічного зниження поголів'я ВРХ, що склалася в господарствах усіх категорій, яке на 1 січня 2009 р становило 161,4 тис. гол.

За період здійснення ринкових реформ внаслідок прорахунків у організаційній, фінансовій, кредитній політиці держави розвиток м'ясопродуктового підкомплексу в нових умовах господарювання здійснюється дуже складно і супроводжується значним спадом обсягів виробництва м'яса (табл. 2).

Таблиця 1 – Чисельність худоби в господарствах усіх категорій Київської області 2004-2009 рр., тис. гол.

Показник	Роки						Абсолютне відхилення	2009 в % до 2004 рр.
	2004	2005	2006	2007	2008	2009		
Господарства усіх категорій								
ВРХ	296,6	266,2	241,1	207,2	176,5	161,4	-135,2	54,4
у т.ч. корови	163,0	142,7	123,5	108,4	93,3	86,2	-76,8	52,9
Свині	437,2	465,2	514,8	473,1	427,0	486,4	49,2	111,3
Вівці та кози	36,8	33,3	29,1	28,0	27,6	27,9	-8,9	75,8
у т.ч. вівці	4,4	4,9	5,1	6,2	6,5	7,1	2,7	161,4
Птиця, млн голів	15,2	18,4	21,2	21,8	20,9	20,3	5,1	133,6
Сільськогосподарські підприємства								
ВРХ	191,1	171,9	154,9	134,0	113,9	105,6	-85,5	55,3
у т.ч. корови	73,5	65,6	56,0	49,4	43,3	41,0	-32,5	55,8
Свині	247,7	267,4	307,8	297,5	270,3	320,5	72,8	129,4
Вівці та кози	3,6	3,9	3,9	4,6	5,0	5,2	1,6	144,4
у т.ч. вівці	3,6	3,9	3,9	4,5	5,0	5,1	1,5	141,7
Птиця, млн голів	11,7	15,4	18,3	19,0	17,8	16,6	4,9	141,9
у т.ч. фермерські господарства								
ВРХ	3,0	2,9	4,4	4,1	4,0	3,7	0,7	123,3
у т.ч. корови	1,3	1,2	1,8	1,3	1,7	1,5	0,2	115,4
Свині	4,5	7,0	8,2	9,9	7,3	9,2	4,7	204,4
Вівці та кози	0,5	0,6	0,7	0,9	1,3	1,2	0,7	240,0
у т.ч. вівці	0,5	0,6	0,7	0,9	1,3	1,2	0,7	240,0
Птиця, млн голів	6,9	37,8	6,6	33,5	74,6	319,7	312,8	4633,3
Господарства населення								
ВРХ	105,5	94,3	86,2	73,2	62,6	55,8	-49,7	52,9
у т.ч. корови	89,5	77,1	67,5	59,0	50,0	45,2	-44,3	50,5
Свині	189,5	197,8	207,0	175,6	156,7	165,9	-23,6	87,5
Вівці та кози	33,2	29,4	25,2	23,4	22,6	22,7	-10,5	68,4
у т.ч. вівці	0,8	1,0	1,2	1,7	1,5	2,0	1,2	250,0
Птиця, млн голів	3,5	3,0	2,9	2,8	3,1	3,7	0,2	105,7

Джерело: складено і розраховано за даними Головного управління статистики у Київській області.

Таблиця 2 – Показники виробництва м'яса в Київській області за 2004-2009 рр., тис. т (у забійній вазі)

Показник	Роки						Абсолютне відхилення	2009 в % до 2004 рр.
	2004	2005	2006	2007	2008	2009		
Усього	135,4	164,8	194,5	222,3	215,5	205,9	70,5	152,1
Яловичина і телятина	24,0	30,5	29,5	22,0	16,7	14,6	-9,4	60,8
Свинина	42,1	39,5	38,6	43,7	41,0	39,0	-3,1	92,6
Баранина і козлятина	0,4	0,5	0,5	0,3	0,1	0,1	-0,3	25,0
М'ясо птиці	67,7	93,2	124,6	154,5	156,2	150,6	82,9	222,5
М'ясо кролів	0,3	0,3	0,3	1,0	1,0	1,2	0,9	400,0
Конина	1,0	0,8	1,0	0,8	0,5	0,4	-0,6	40,0

Джерело: складено і розраховано за даними Головного управління статистики у Київській області.

Наведені дані свідчать, що за період аналізу спостерігається скорочення обсягів виробництва практично усіх видів м'яса, за винятком м'яса птиці. Так, обсяги виробництва яловичини і телятини скоротилися на 39,2% і становили у 2009 р. 14,6 тис.т, свинини – на 7,4% (39 тис.т у 2009 р.), баранини і козлятини на 75% (0,1 тис.т у 2009 р.), конини – на 60,0% (0,4 тис.т у 2009 р.), а м'яса птиці зросло на 122,5% і становило 150,6 тис.т у звітному році.

Зазначимо, що ріст обсягів виробництва м'яса птиці досягнуто у регіоні в основному за рахунок використання високопродуктивних кросів, а також застосування сучасних інноваційних технологій вирощування.

З метою проведення комплексної оцінки виробництва продукції досліджуваною галуззю показано структуру виробництва м'яса в Київській області (табл. 3).

Таблиця 3 – Структура виробництва м'яса у Київській області

Вид м'яса	2007 р.		2008 р.		2009 р.		У середньому за 2007-2009 рр.	
	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%
Яловичина і телятина	22,0	9,9	16,7	7,7	14,6	7,1	17,8	8,3
Свинина	43,7	19,7	41,0	19,0	39,0	18,9	41,2	19,2
Баранина і козлятина	0,3	0,1	0,1	0,0	0,1	0,0	0,2	0,1
М'ясо птиці	154,5	69,5	156,2	72,5	150,6	73,1	153,8	71,7
М'ясо кролів	1,0	0,4	1,0	0,5	1,2	0,6	1,1	0,5
Конина	0,8	0,4	0,5	0,2	0,4	0,2	0,6	0,3
Усього	222,3	100	215,5	100	205,9	100	214,57	100

Джерело: складено і розраховано за даними Головного управління статистики у Київській області

Проведені розрахунки (табл. 3) свідчать, що у структурі виробництва м'яса частка яловичини і телятини становить лише 7,1%, або скоротилася за період аналізу на 14,9 в.п., свинини 18,9% (скорочення за період аналізу на 0,8 в.п.), а частка мяса птиці – у 2009 р. 73,1%, або зросла на 3,6 в.п.

Збільшення розміру сукупних доходів населення зумовлює підвищення купівельної спроможності населення. При цьому споживання м'яса і м'ясних продуктів у регіоні залишається нижче науково обґрунтованої норми – 74-80 кг на людину в рік. За рівнем самозабезпеченості м'ясною продукцією області спостерігається тенденція до підвищення – від 66,2% у 2004 р. до 73,0% у 2009 р.

Зазначимо, що перевищення попиту над пропозицією перекривається за рахунок ввезення м'ясосировини з інших регіонів та імпорту продовольства. Основними причинами, стримуючими розвиток основних галузей тваринництва, є посилення диспаритету цін на продукцію тваринництва і виробничих ресурсів для відтворення худоби; низька дієвість заходів державної підтримки вітчизняних виробників та захист внутрішнього ринку; відсутність відповідної інфраструктури підприємств галузі.

Для ефективного функціонування переробних підприємств у нинішніх умовах доцільно формувати стабільну сировинну базу. За період аналізу спостерігається скорочення обсягів реалізації сільськогосподарськими підприємствами великої рогатої худоби (у живій вазі) на 9818 т, за одночасного збільшення обсягів поставок свиней і птиці (у живій вазі) відповідно на 9163 і 57225 т, що негативно позначається на якості продукції м'ясопереробних підприємств.

Узагальнюючи проведений аналіз, можна зробити висновок про те, що існує необхідність посилення державної підтримки розвитку тваринництва, у першу чергу, у вигляді дотацій і регулювання цін на ресурси для відтворення сільськогосподарської худоби. Проведені розрахунки свідчать, що нині виробництво продукції сільськогосподарськими товаровиробниками є прибутковим лише завдячуючи існуючій державній підтримці.

Наведені дані таблиці свідчать, що зі 198 сільськогосподарських підприємств Київської області, що займаються вирощуванням ВРХ, лише 20 є прибутковими, а з урахуванням дотацій та доплат – 51 господарство. Зазначимо, що збитковість виробництва яловичини сільськогосподарськими підприємствами області у 2009 р. становила 45,9%, а з урахуванням наданої державної підтримки – 40,0%. Отже, позитивних змін у розвитку цієї тваринницької галузі існуюча державна підтримка не сформувала.

Середній рівень рентабельності виробництва свинини у сільськогосподарських підприємствах області у 2009 р. становив 7,5%, а з урахуванням дотацій та доплат відповідно 11,3%. Із 228

підприємств прибутковими є 93 (або 40,8%). За одержаними даними відзначимо, що сільськогосподарські підприємства, які утримують в середньому 2297 голів свиней, досягли найвищого рівня рентабельності – 29,9%, а із держаною підтримкою – 34,4%. Отже, розвиток свинарства є прибутковим у спеціалізованих господарствах.

В останні роки експортні поставки м'яса та м'ясної продукції з України демонстрували стійку тенденцію до скорочення обсягів як у натуральному, так і в грошовому виразі. Насамперед, це пов'язано зі зменшенням обсягів експорту яловичини, що є наслідком загальних негативних внутрішніх процесів у тваринництві та безпосередньо у скотарстві.

Крім того, для більшості українських підприємств м'ясопереробної промисловості все ж таки більш привабливою є робота на внутрішньому ринку, а не експортна діяльність. Це зумовлено наступними причинами: висока прибутковість внутрішнього ринку; невідповідність більшості продукції міжнародним стандартам; труднощі з поверненням ПДВ після здійснення експортних операцій; значні витрати, пов'язані із просуванням власної продукції на зовнішніх ринках та високий рівень конкуренції.

Згадані вище фактори меншою мірою належать до експортних поставок м'яса птиці. Так, в період з 2007 до 2009 рр. паралельно зі зменшенням обсягів експорту відбуваються зміни в його структурі: збільшується частка м'яса птиці на тлі скорочення обсягів яловичини та свинини. При цьому обсяги експорту м'яса птиці в останні три роки у вартісному виразі щорічно майже подвоювалися. Зазначимо, що яловичина все ще залишається головною експортною статтею поставок м'яса та м'ясопродуктів – 75% в 2009 р.

Основним зовнішнім ринком збуту м'яса та м'ясопродуктів традиційно є країни колишнього Радянського Союзу. Так, в 2009 р. їх частка в загальному експорті м'ясопродуктів становила 96%, при цьому експорт яловичини практично в повному обсязі припадав на Російську Федерацію, а 70% всього експорту м'яса птиці було відправлено до Казахстану.

Починаючи із 2004 р., коли імпорт збільшився до 358,1 тис. тонн, у наступні роки відбувалося скорочення офіційних показників, що пов'язано із припиненням діяльності вільних економічних зон у 2005 р. Так, у 2008 р. ситуація різко змінилася – обсяги завезеного м'яса та м'ясопродуктів були зафіксовані на рекордно високому рівні, що було зумовлено наступними причинами: зростання цін на всі види м'яса протягом усього року – індекс споживчих цін на м'ясо та м'ясопродукти збільшився у 2008 р. на 34%; збільшення попиту на дешеву м'ясну сировину з боку переробних підприємств, що спровокувало ввіз значних обсягів м'ясопродуктів, загостривши проблему конкурентоспроможності української продукції; зниження імпортних тарифів, яке відбулося після приєднання України до СОТ – особливо відзначаємо зниження імпортних тарифів на свинину, які в середньому зменшились у 4 рази, та м'ясо птиці, де зменшення склало від 2 до 6 разів залежно від товарної позиції. Власне, ці два види продукції й сформували 90% загального імпорту м'ясопродуктів в Україну у 2008 р.: свинина – 49%, м'ясо птиці – 41%. У 2009 р. порівняно із 2008 р. імпорт м'яса та м'ясопродуктів в Україну скоротився: у вартісному виразі – на 33%, у кількісних обсягах – на 16%, що пов'язане зі збільшенням внутрішнього виробництва та негативними наслідками фінансової кризи, яка обмежила платоспроможний попит населення.

Товарна структура імпорту м'яса та м'ясопродуктів 2009 р. практично не змінилася, основні імпортовані товари – свинина (47%) і м'ясо птиці (37%). Відзначимо збільшення частки м'ясної продукції низького цінового діапазону: 0209 УТН ЗЕД “Свинячий жир, відділений від м'яса, і жир домашнього птиці” – від 4,2% у 2008 р. до 8% в 2009 р. та 0206 УТН ЗЕД “Харчові субпродукти великої рогатої худоби, свиней, овець, кіз, коней, ослів, мулів або лошаків, свіжі, охолоджені або заморожені” – від 4,2 до 6,3%.

Висновки. Узагальнюючи зазначене вище, відзначимо, що основною причиною такої ситуації на ринку є низька рентабельність виробництва м'яса, що зумовлено низькими закупівельними цінами з боку переробників і високою собівартістю виробництва. Так, низькі закупівельні ціни пов'язані як з об'єктивними причинами, насамперед, низькою купівельною спроможністю населення України, так і суб'єктивними – використання переробниками дешевої імпортової сировини сумнівної якості.

Висока собівартість виробництва м'яса в нашій країні пояснюється застарілими технологіями і низьким генетичним потенціалом. Фахівці зазначають, що вітчизняні товаровиробники поступаються товаровиробникам провідних країн світу практично за всіма показниками, що впливають

на собівартість м'ясної продукції. На відгодівлю сільськогосподарських тварин (окрім птиці) у більшості господарств України витрачається у чотири-п'ять разів більше кормів, ніж у Західній Європі і Америці. Як правило, у вітчизняних господарствах худобу годують силосом і дешевим фуражним зерном, а до сімдесяти п'яти відсотків високоживильного шроту, що залишається після переробки насіння соняшнику, експортують, тоді як у країнах Євросоюзу експорт цієї сировини не перевищує 2-5 відсотків.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України „Про схвалення Концепції Державної програми створення сприятливих умов для стабілізації та розвитку тваринництва на 2005 – 2010 рр.". № 557 від 10.08.2004.
2. Кобута І. Шанс, яким треба ефективно скористатись // Урядовий кур'єр. – 26 березня 2008 року. – №56. – С.6.
3. Проект „Комплексної програми підтримки розвитку українського села на період до 2015 року" // Економіка АПК. – 2007. – №1. – С.17.

Современное состояние и тенденции развития рынка мяса и мясопродукции

О.А. Шуст

Исследованы тенденции развития рынка мяса и мясопродукции, установлены причины нынешней ситуации на рынке, в частности, низкая рентабельность производства мяса, что предопределено низкими закупочными ценами со стороны переработчиков и высокой себестоимостью производства.

Ключевые слова: структура производства, социальная инфраструктура, рентабельность производства, закупочные цены.

Modern state and progress of market of meat and myasoprodukcii trends

O. Shust

Progress of market of meat and myasoprodukcii trends are investigational, reasons of present situation are set at the market, in particular, low profitability of production of meat, that is predefined low purchase prices from the side of pererabotchikov and high production cost.

Key words: Pattern of production, social infrastructure, profitability of production, purchase prices.

УДК 631.158: 331.101.262

ЛИСЮК Н.В., асистент

Подільський державний аграрно-технічний університет

e-mail: nata_lisiuk@mail.ru

ШЛЯХИ ТА ЗАСОБИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ АГРАРНОЇ СФЕРИ

Визначено людський капітал аграрної сфери як основу переходу аграрної економіки на інноваційну модель розвитку. Запропоновано систему шляхів та засобів підвищення ефективності використання людського капіталу аграрної сфери.

Ключові слова: людський капітал, аграрний сектор економіки, інноваційна модель розвитку економіки, рівень зайнятості, рівень економічної активності населення, підвищення кваліфікації.

Постановка проблеми. Важливою передумовою здійснення економічних реформ в аграрному секторі є вдосконалення системи ефективного використання людського капіталу, розвиток якого є одним з факторів економічного зростання та забезпечення продовольчої безпеки країни, а також одним із пріоритетних напрямів будівництва інноваційної моделі економіки. Мобілізація людського капіталу як чинника підвищення віддачі факторів виробництва вимагає уваги до комплексу заходів щодо всебічного розвитку людського капіталу в аграрному секторі економіки, особливо враховуючи складність його становища на сьогодні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у дослідження проблем формування та ефективного використання людського капіталу загалом і аграрної сфери зокрема внесли ряд вітчизняних вчених: Бандур С.І., Богиня Д.П., Геєць В.М., Гнибіденко І.Ф., Грішнова О.А., Гудзинський С.О., Долішній М.І., Колот А.М., Куценко В.І., Лібанова Е.М., Лукінов І.І., Саблук П.Т., Якуба К.І., Бородіна О.М., Михайлова Л.М. та ін. Однак, багато питань ефективного використання людського капіталу аграрного виробництва потребують додаткових досліджень в умовах, коли економічна ситуація постійно змінюється.